

GEOGRAFIA LLEGENDÀRIA DE PALMA

Gaspar Valero i Martí

XIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Sant Joan, 1999

INTRODUCCIÓ I METODOLOGIA

Un bon nombre de llegendes i detalls de la ciutat de Mallorca apareixen a l'obra *Palma, ciutat de llegenda*, que constitueix una proposta de descoberta del centre històric de la ciutat de Mallorca a partir de cinc itineraris, tres dels quals recorren per la Ciutat Alta i dos per la Ciutat Baixa. En total, la publicació recull 132 centres d'interès o estacions d'explicació que tenen associats altres tants miracles, llegendes, històries, rondalles, anècdotes, prodigis religiosos —que sovint comparteixen les característiques de l'anomenada *llegenda àurea*—, tradicions populars o curiositats. Generalment aquests centres d'explicació se situen i es concreten en un espai físic o en un detall arquitectònic o artístic, com poden ser carrers, edificis, relleus, escultures o pintures.

Cada centre d'interès és presentat en forma de capítol breu, de tal manera que constitueix una fitxa autònoma, situada dins un ordre espacial itinerant. Les fitxes compten amb una estructura uniforme que consta de les parts següents: títol del centre, situació (adreça), text explicatiu, font (referències bibliogràfiques, arxivístiques o orals), classificació del contingut i tipologia de la referència material.

L'epígraf «classificació del contingut» és un intent de sistematització temàtica, molt senzilla, amb la intenció de ser operativa i orientativa amb una simple ullada. Presenta els apartats següents:

- C1 — fet històric
- C2 — llegenda
- C3 — miracle, prodigi religiós
- C4 — tradició popular
- C5 — anècdota
- C6 — rondalla, romanç
- C7 — curiositat, detall enigmàtic

L'apartat «referència material» classifica els elements que materialitzen —més o menys directament— el contingut del centre d'interès. D'alguna manera, tot i que sovint caldrà una bona dosi d'imaginació, constitueixen la visualització que haurà de servir per recrear el tema exposat en el text.

Aquest apartat consta dels punts següents:

- R1 — edifici, element arquitectònic
- R2 — institució
- R3 — carrer, barri
- R4 — pintura
- R5 — escultura
- R6 — relleu
- R7 — objecte, aparell, instrument
- R8 — làpida, placa
- R9 — edifici o institució desapareguts
- R10 — senyal, resta (forat, petjada...)

A més, especialment a efectes d'adaptació per a infants o per a escoles, apareixen indicats els temes més escabrosos, desagradables o llicenciosos; en definitiva, no recomanats per a menors:

- S1 — desastres naturals, malalties
- S2 — violència (execucions, assassinats...), xenofòbia
- S3 — terror, psicosi
- S4 — sexe

La riquesa, varietat i multiplicitat d'aquests tipus d'històries que es localitzen a la ciutat de Mallorca fa que, lògicament, només es presenti en aquesta obra una selecció dels centenars de contarelles recollides, lluny de qualsevol afany d'exhaustivitat. D'altra banda, som conscients que n'hi ha moltes altres de pendents de recollir o de sistematitzar. No només no lamentam aquest fet, sinó que esperam que la present obra serveixi per encoratjar a continuar la tasca de recerca en aquesta línia temàtica.

Pel que fa a les fonts d'informació, com a obres generals d'obligada consulta han estat bàsics els *Bolletins de la Societat Arqueològica Lul·liana*; la *Història de Mallorca* de Joan Binimelis; la *Historia General del Reino de Mallorca*, dels cronistes Dameto, Mut i Alemany; el *Panorama* d'Antoni Furió; el volum *Islas Baleares*, de P. Piferrer i J. M. Quadrado; el *Cronicon Majoricense*, recollit per A. Campaner; les *Noticias y relaciones históricas*, aplegades per Llabrés Bernal, i *La ciudad de Mallorca* (5 vol.), de D. Zaforteza Musoles. També han estat objecte de consulta, i de manlleu, els dos grans reculls de la literatura popular de Mallorca: l'*Aplec de rondaies mallorquines* i el *Cançoner popular de Mallorca*. En aquest apartat d'obres generals cal també esmentar les enciclopèdies més apropades a la nostra terra: la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (en curs de publicació), com també el *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Les monografies o publicacions sobre aspectes concrets són nombrosíssimes i, òbviament, no s'han pogut consultar totes les que l'autor hauria volgut. Entre les obres monogràfiques que han estat valuoses per a la confecció d'aquesta publicació vull destacar les aportacions recollides de Gabriel Alomar Esteve, Pere Morey Servera, Gabriel Sabrafin i Gabriel Janer Manila, els quals en les seves publicacions han tractat temes directament relacionats amb el contingut dels presents itineraris.

D'altra banda, s'han treballat també les anomenades fonts orals, encara que no exhaustivament. En aquest sentit, hem de ser conscients que ens trobam en un temps en què és essencial recollir la memòria històrica dels nostres majors. Vivim una època en què la forma de vida i els costums moderns, des de fa poques dècades, han canviat notablement, i els sistemes de transmissió cultural tradicionals, basats en l'oralitat, gairebé han desaparegut. Des d'aquí agraim a tots els informadors la seva valuosa col·laboració.

Sabem que aquests detalls, llegendes i contarelles sovint s'allunyen de la Història, amb majúscula; en línies generals, més que furnir grans teoritzacions, tenen tendència a decantar-se per l'anècdota i per la curiositat. A vegades reflecteixen la duresa de la vida —i de la mort— però, moltes altres vegades, ens comuniquen aspectes senzills, fragments de la vida quotidiana d'èpoques remotes, que sovint acaben desvetllant un somriure. D'això es tracta, en definitiva, de conèixer la lletra menuda d'altres temps passats i de recórrer, com si d'una heroica aventura es tractàs, els racons de la nostra ciutat, seguint les petjades de l'avior. En aquest sentit, volem també obrir una escaleta que entraria de ple dins la pedagogia ambiental urbana: oferir elements suggeridors i treballats *in situ* que, en un moment determinat, puguin entremesclar-se amb continguts més elevats i més científics; es tracta d'una reivindicació del paper didàctic que sol tenir allò que més crida l'atenció. Vora grans personatges desfilaran per aquestes pàgines molts d'elements de la intrahistòria, i del que podríem anomenar l'antropologia urbana: facetes de la vida quotidiana i de la cultura popular, mites, símbols i enigmes. Sens dubte, l'esperit ancestral de la ciutat de Mallorca en bona part es passeja entre aquests elements, molts dels quals s'han de reivindicar com a autèntics senyals d'identitat cultural.

Parafrasejant Miquel dels Sants Oliver, si aconseguim descobrir els racons i els detalls de la Palma antiga, no resultarà menyspreable el fruit que podrem treure'n, ni deixarem tampoc d'advertir-hi notes de singular encís, ni d'entrar molt aviat en el misteri i en la intimitat del seu ambient.

ÍNDIX DEL PRIMER ITINERARI (LA CIUTAT ALTA, 1. EL BARRI DE LA SEU)

1. Anníbal, cabrerenc i primer fill il·lustre de la ciutat i del regne de Mallorca (Ajuntament, vestíbul sala de sessions).
2. L'home dels nassos (Ajuntament, sala de sessions).
3. El sant Novici (Ajuntament, sala de sessions).
4. Sant Sebastià, patró de la ciutat (Ajuntament, vestíbul sala de sessions).
5. La tortuga i el granot de la Sala (Ajuntament, escala).
6. El Gegant i la Geganta (Ajuntament, vestíbul).
7. En Figuera (Ajuntament, plaça de Cort).
8. El banc de *sinofós* (Ajuntament, plaça de Cort).
9. En Dragó i en Caragol (Ajuntament, plaça de Cort).
10. Jaume I i el valí moro Abu Yahia (Cambra de Comerç, C/ Estudi General Lul·lià).
11. El campanar de la Seu (la Seu, plaça de l'Almoïna).
12. El Diluvi de 1403 (Sala Capitular Gòtica de la Seu).
13. El sepulcre i el capell de Gil Sánchez Muñoz (Sala Capitular Gòtica de la Seu).
14. Sant Pere corbat (Sala Capitular Barroca de la Seu).
15. El miracle de l'almogàver de 1286 (la Seu, interior).
16. Les relíquies de sant Cabrit i sant Bassa (capella de la Pietat de la Seu).
17. La cera del Corpus (la Seu, interior).
18. La processó de la Moixeta (la Seu, interior).
19. El santcrist del bisbe Pere d'Alagon (la Seu, interior).
20. L'olla amb doblers del claustre de la Seu (claustre de la Seu).
21. L'Esperit Sant en forma humana (sala de Santa Llúcia, sortida de la Seu).
22. *Què en som jo de la mort d'en Berga?* (C/ Sant Pere Nolasc, 1).
23. El drac de na Còca (plaça del Mirador - oratori de Sant Pau).

24. Un ban mural del segle XIV (la Seu, façana del Mirador).
25. *La Seu plena d'ous* (la Seu, façana del Mirador).
26. Les boles dels pinacles de la Seu (la Seu, façana del Mirador).
27. Jaume III i la relíquia de santa Praxedis (capella de Santa Anna, palau de l'Almudaina).
28. La finestra de Carles V (palau March, C/ del Palau Reial).

ÍNDIX DEL SEGON ITINERARI (LA CIUTAT ALTA, 2. LLEVANT)

29. Les cadenes de Cort (plaça de Cort - C/ Cadena).
30. Les forques de la plaça de Santa Eulàlia (plaça de Santa Eulàlia).
31. La creu de Nunó Sanç (plaça de Santa Eulàlia - C/ d'en Morei).
32. El dimoni de Can Ordines d'Almadrà (C/ d'en Morei, 8).
33. *Casa't i calla...* (C/ d'en Morei, 8).
34. *Per un tal bé repòs tindrà ma vida* (C/ d'en Morei, 11).
35. Les carasses de Can Espanya-Serra (C/ de la Portella, 8).
36. La torre del Comte Mal (Can Formiguera, C/ de la Portella - C/ de Can Formiguera).
37. L'anell de Santa Clara (església de Santa Clara).
38. Don Joan i don Ramon (església de Santa Clara).
39. La torre de l'Amor (la Calatrava, C/ de la Torre de l'Amor).
40. El carrer del Vent (església de Monti-sion - C/ del Vent).
41. Sant Alonso Rodríguez (església de Monti-sion).
42. La Immaculada i l'expulsió dels jesuïtes (església de Monti-sion).
43. El Call Major (C/ Monti-sion - C/ del Call).
44. Lucrècia (Can Catlar, C/ del Sol, 7).
45. Les carasses de Can Catlar i les virtuts del cavaller (C/ del Sol, 7).
46. La Seca de Mallorca i els senyors de la Bossa d'Or (Can Catlar, C/ del Sol, 7).
47. La mata escrita de Ramon Llull (la Sapiència, plaça de Sant Jeroni, 1).
48. Els templers (el Temple, C/ del Temple, 9).
49. El culte a Ramon Llull (sepulcre de Ramon Llull, església de Sant Francesc).
50. La confraria de Sant Jordi dels Cavallers (església de Sant Francesc).
51. La banderia Armadams - Espanyols (església de Sant Francesc).
52. La calúmnia venjada (església de Sant Francesc).
53. La Immaculada Concepció entre franciscans i dominics (església de Sant Francesc).
54. La làpida sepulcral de Lluç Pons i els mestres de guaita (església de Sant Francesc).
55. La Mare de Déu del Llamp (claustre de Sant Francesc).
56. Mestre Jaume Figuereta (convent de Sant Francesc).

ÍNDIX DEL TERCER ITINERARI (LA CIUTAT ALTA, 3. NORD)

57. El rellotge de sol de Can Vila (plaça de Santa Eulàlia).
58. Les làpides sepulcral de Santa Eulàlia (C/ de l'Església de Santa Eulàlia).
59. El Sant Crist de Santa Eulàlia (església de Santa Eulàlia).

60. Ramon Llull, trobador de l'amor humà (església de Santa Eulàlia).
61. La trona de sant Vicenç Ferrer (església de Santa Eulàlia).
62. El mal fill de Can Desbac (Can Cera, C/ del Convent de Sant Francesc, 8).
63. La Mare de Déu del Socors (església del Socors).
64. Mestre Nadal de sa placeta des Socós (plaça Llorenç Bisbal - C/ del Socors).
65. Les festes de la Trinitat de la Gerreria. La rondalla de na Joana de Peguera i un soldat ciutadà (C/ de la Gerreria).
66. El miracle del pou del Mercadal (plaça del Mercadal).
67. *Romangué espantat com el blat de l'any tretze* (plaça de la Quartera).
68. El miracle del Crist de Santa Eulàlia (C/ del Miracle).
69. Sant Sebastià i la pesta d'en Boga (C/ Can Espanya, 11 - plaça del Banc de l'Oli).
70. El Crist Rescatat (església de Sant Felip Neri).
71. La Mare de Déu del Rescat (església de la Mercè).
72. La creu del virrei Josep Torres de Mendoza (avinguda d'Alexandre Rosselló).
73. El Bordell (làpida de l'església dels Caputxins).
74. La porta de la Conquesta (C/ de Sant Miquel).
75. Sant Antoniet i els porcs (església de Sant Antoni Abat).
76. La Mare de Déu de la Salut (església de Sant Miquel).
77. La venjança dels cavallers contra els miquelets (campanar de l'església de Sant Miquel).
78. Ramon Llull, joglar de Déu (plaça Major).
79. La Casa Negra (plaça Major).
80. El cas del tinent Bustillos i de la monja Font dels Olors (Banc d'Espanya, C/ de Sant Bartomeu).
81. La casa enderrocada de Can Tagamanent (plaça Tagamanent - C/ de Sant Bartomeu).
82. El carrer de Sant Vicenç Mut (C/ de Vicenç Mut).

ÍNDEX DEL QUART ITINERARI (LA CIUTAT BAIXA, 1. NORD-EST)

83. El cap del Moro (el Born - plaça de Joan Carles I - C/ de Jovellanos).
84. Una metamorfosi toponímica curiosa: del *Port Fangós* a la *calle del Cerdo* (C/ dels Paraires - C/ de Sant Nicolau).
85. El perdó i el *yin-yang* de Sant Nicolau (església de Sant Nicolau, C/ de Sant Nicolau - C/ d'Orfila).
86. El xerafi de Can Frasset (C/ d'Orfila - C/ d'en Brossa).
87. La pedra de Santa Catalina Thomàs (plaça del Mercat).
88. *Més lladre que en Moreu!* (plaça del Mercat).
89. La balconada i l'enrajolat de Can Berga (plaça del Mercat).
90. Les botes de Gabriel de Berga (Can Berga, plaça del Mercat).
91. Els miracles de Sant Vicenç Ferrer (C/ de Can Campaner, 10).
92. El torneig del cavaller Salvador Sureda Safont (Can Pinós, la Rambla, 15).
93. El miracle de l'Ecce Homo (C/ de l'Ecce Homo - la Rambla).
94. La mort de Pere Joan de Quint (la Rambla).
95. Prodigis de santa Catalina Tomàs (convent de Santa Magdalena).
96. L'assalt al convent de Santa Magdalena (convent de Santa Magdalena).
97. El Crist de la Sang (església de la Sang).

98. El Crist dels Condemnats a Mort (església de la Sang).
99. El betlem de la Sang (església de la Sang).
100. El cementiri del Camp Roig (la Misericòrdia).
101. El Sant Crist del Noguer (església de la Concepció).
102. La Santa Faç (església de la Concepció).
103. L'església i la font del Sant Sepulcre (C/ de la Concepció).
104. *Vet aquí en Barrera!* (Can Cotoner, C/ Sant Jaume, 6).
105. La font de les Tortugues (plaça de Joan Carles I).

ÍNDIX DEL CINQUÈ ITINERARI (LA CIUTAT BAIXA, 2. SUD-OEST)

106. Les gramalletes de la Inquisició (antic convent de Sant Domingo, C/ del Conquistador).
107. El Círculo Mallorquín (Parlament Balear, C/ del Conquistador, 11).
108. *Moure uns Canamunts i Canavalls* (costa de la Seu).
109. La torre dels Caps (C/ del Conquistador - costa de la Seu).
110. La mula del tramvia de la costa del Conquistador (C/ del Conquistador - plaça de la Reina).
111. El monument desaparegut de la plaça de la Reina (plaça de la Reina).
112. Les lleones del Born (el Born).
113. Els actes de fe de la Inquisició (el Born).
114. El Sant Crist de Sant Nicolau Vell (plaça del Roser).
115. La casa enderrocada de Joanot Colom (plaça del Roser).
116. Els cavallers del Born (el Born - plaça de Joan Carles I).
117. El seguici funerari de Can Solleric (C/ de Sant Gaietà - el Born).
118. La mà del Moro (C/ de la Mà del Moro).
119. Les carasses (Can Pavesi o Can Belloto, C/ de Sant Feliu, 10).
120. L'antic oratori de la Pau (C/ de la Pau — C/ de Sant Feliu).
121. El capità Antoni Barceló (C/ del Vi, 12).
122. El Sant Crist de Santa Creu (església de Santa Creu).
123. El recinte de murades de la Madina Mayurqa i la porta de la Traïció (Puig de Sant Pere, C/ Pólvora).
124. Jaume Ferrer i els navegants medievals mallorquins de l'Atlàntic (plaça de la Drassana).
125. Els cavallers de l'orde de l'Hospital i el repartiment (església de Sant Joan de Malta).
126. Les imatges de la Llotja (plaça de la Llotja - passeig de Sagrera).
127. El vaixell dels xuetes (passeig de Sagrera).
128. Ramon Llull i Amèrica (monument a Ramon Llull, passeig de Sagrera).
129. Les execucions de la porta del Moll: el cas de Pere Martines (passeig de Sagrera).
130. L'àngel de la torre de l'Almudaina (palau de l'Almudaina, torre de l'Àngel).
131. L'alquimista Jaume de Lustrac a l'Almudaina (palau de l'Almudaina, torre de l'Àngel).
132. El senyor de *los Cocones* (palau de l'Almudaina).